

Kraków, 6 marca 2023 roku

Prof. dr hab. Józef Bremer SJ
Akademia Ignatianum w Krakowie
Instytut Filozofii
ul. Kopernika 26
31-501 Kraków
jozef.bremer@ignatianum.edu.pl

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr lic. Bereniki Seryczyńskiej
„Terapeutyczny wymiar pielgrzymowania w kontekście Camino de Santiago”,
napisanej pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Piotra Roszaka na Wydziale Teologicznym
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu – 2023 r.**

Szlaki pielgrzymkowe to laboratoria praktyk religijnych i rytualnych, a ich przemierzanie jest odzwierciedleniem współczesnej kultury, stanowiąc nowatorskie i dynamiczne pole, które ciągle się rozwija. Pielgrzymka jest jedną z najpowszechniejszych form podróży do miejsc świętych podejmowanych z pobudek religijnych. Pielgrzymowanie jest znane w większości religii, a w chrześcijaństwie – w zasadzie od samego jego początku. Właściwe rozumienie pielgrzymki i profesjonalny rozwój duszpasterstwa pielgrzymkowego wskazują na konieczność odniesienia do ich teologicznych wymiarów, co jest tematem omawianej rozprawy. Składa się ona ze Wstępu, trzech rozdziałów, Zakończenia i Bibliografii. Liczy 261 stron i zawiera 828, po części rozbudowanych przypisów.

1. Krótkie przedstawienie treści omawianej rozprawy

We Wstępie mgr lic. Seryczyńska zaznacza, że „Podjęte działania badawcze zmierzają do ukazania, jaka jest natura tych właśnie duchowych owoców pielgrzymowania oraz ustalenia, jaki jest ich realny wpływ na życie wiernych, podejmujących się udziału w pielgrzymce. Droga do wyodrębnienia tak rozumianych duchowych owoców pielgrzymowania było przeprowadzenie badania empirycznego wśród osób współcześnie odbywających pielgrzymowanie drogami św. Jakuba” (s. 7). Teoretyczną ramą przeprowadzonych badań Doktorantka uczyniła teorię cnót według kategorizacji św. Tomasza z Akwinu. Według Autorki rozprawy takie ujęcie ma na celu ukazanie zasadniczej różnicy uzdrawiającego, terapeutycznego charakteru łaski pielgrzymowania w stosunku do współczesnych tendencji redukcjonistycznych, sprowadzających rolę religii (chrześcijaństwa) do takiego rodzaju terapii, która ma na celu poprawę parametrów psychiki (m.in. w znaczeniu *mindfulness*), lepszego samopoczucia i podnoszenia jakości życia (*well-being*) czy też formy relaksu.

Rozdział pierwszy pt. „Terapeutyczność pielgrzymowania – teologiczne źródła ‘łaski pielgrzymowania’” (s. 13–80) Doktorantka rozpoczyna od przedstawienia pokutnego pielgrzymowania jako elementu terapeutycznego charakteru chrześcijaństwa. Jako wyraz szczególnego podejścia do praktyki pokutnej upatruje pojawienie się wczesnośredniowiecznych ksiąg pokutnych (*Libri poenitentiales*) z ich terapeutyczną terminologią, a także tzw. „spowiedzi terapeutycznej”. Na tym tle ogólnie przedstawia pluralizm pojmowania relacji między łaską a rzeczywistością przyrodzoną w obszarze łaski uzdrawiającej z jej biblijnymi i patrystycznymi

korzeniami. W szerszy sposób zostaje omówione rozumienie łaski w ujęciu św. Tomasza z Akwinu – jako sprawność (*habitus*). „W nauce Akwinaty termin *habitus* określa właściwość danego podmiotu, która w porządku ontologicznym poprzedza jego działanie” (s. 35). Doktorantka wskazuje na kierunki rozwoju teologii łaski w czasach nowożytnych oraz na współczesne kontrowersje odnośnie do redukcjonistycznego ujęcia tomistycznego zagadnienia łaski: etyzacja łaski *versus* reifikacja łaski. W tym pierwszym ujęciu łaska nie jest w żaden sposób związana ze zbawczym dziełem Chrystusa, co w kontekście Camino przekłada się na tezę, że chodzi tu wyłącznie o „szlak kulturowy”, sprowadzając tym samym sferę działania łaski do obszaru moralnej poprawy czy etycznej doskonałości. Reifikacyjne rozumienie łaski redukuje ją do rangi rzeczy, która raz darowana człowiekowi, znajduje się w jego dyspozycji, co z kolei prowadzi do oddzielenia łaski od natury. Po przedstawieniu ogólnej perspektywy tego, jak w historii za pomocą różnych terminów starano się wytłumaczyć działanie Bożej łaski, w kolejnym punkcie pierwszego rozdziału Doktorantka ściślej wiąże jej znaczenie z zasadniczym tematem swojej rozprawy, jakim jest działanie i owocność łaski pielgrzymowania. Omawia tym samym teologię pielgrzymowania w perspektywie myśli św. Tomasza z Akwinu, przejawy łaski pielgrzymowania w praktyce Camino i otwartość oraz odpowiedź na Bożą łaskę w doświadczeniu pielgrzymowania (skupia się na takich tematach jak *fides explicita*, *fides implicita*, *gratia sanans* – jako łaska skuteczna, uzdrawiająca). Rozdział ten kończy się z jednej strony przedstawieniem działania łaski w wymiarze „przestrzennym” (przestrzeń *sacrum*, przestrzeń *profanum*), a z drugiej strony przedstawieniem augustiańsko-tomistycznego rozumienia wolności woli jako warunku efektywnego działania łaski.

Rozdział drugi pt. „Terapeutyczne działanie łaski pielgrzymowania” (s. 81–161) rozpoczyna się od omówienia postmodernistycznego redukcjonizmu terapeutycznego w zestawieniu z chrześcijańską wizją terapii. Mgr lic. Seryczyńska analizuje najpierw cechy szeroko rozumianej kultury terapeutycznej z jej pojęciami *human flourishing*, kulturą indywidualizmu i samodoskonalenia się oraz wynikający z tej kultury kryzys tożsamości jednostki. Przeciwstawia temu wartości kultury terapeutycznej obecnej na Camino, cechującej się wolnością w sercu, wolnością jako pełnią życia i holistycznie postrzeganą przyjemnością. Dalszą część tego rozdziału zajmuje zagadnienie cnót pielgrzyma w świetle aretologii św. Tomasza z Akwinu. W ramach tej części Doktorantka omawia dotychczasowe badania empiryczne nad praktykami pielgrzymowania, powraca do teorii cnoty św. Tomasza i szerzej przedstawia oraz kompetentnie omawia wyniki swoich jakościowych badań empirycznych nad kształtowaniem cnót kardynalnych (sprawiedliwość, męstwo, umiarkowanie, roztropność) w drodze pielgrzymiej. Trzon jej badań empirycznych stanowią wywiady przeprowadzone z 50 pielgrzymami (22 kobiety, 28 mężczyzn pochodzących z różnych krajów) na Camino de Santiago w 2019 roku. Metodologia przeprowadzonego badania została potwierdzona przez proces recenzji oraz publikację artykułów Doktorantki w renomowanych zagranicznych czasopismach naukowych. Realizacja badań była możliwa dzięki dwumiesięcznemu stażowi badawczemu w „Centro Europeo de Peregrinación Juan Pablo II” (Santiago de Compostela, Hiszpania), odbytemu między 24 lipca a 23 września 2019 roku – czyli przed pierwszymi przypadkami COVID-19 w Europie. Mgr lic. Seryczyńska odbyła także trzymiesięczny wolontariat (czerwiec–sierpień 2014 r.) w „Centro Europeo de Peregrinación Juan Pablo II” na Monte do Gozo. Metodę badania, zrealizowane działania, narzędzia badawcze oraz liczbę zrealizowanych działań przedstawia w tabeli 4 (s. 120), podsumowanie w tabeli 14 (s. 160 – proces podejmowania decyzji oparty na modelu cnót kardynalnych według koncepcji cyklu jakości amerykańskiego inżyniera Edwarda Deminga (1900–1993)). Na stronach 128–131 Doktorantka z dużą erudycją omawia odpowiedzi wybranych respondentów.

W rozdziale trzecim pt. „Mechanizmy terapeutyczne działające na Camino de Santiago widziane z perspektywy teologii fundamentalnej” (s. 162–224) mgr Seryczyńska najpierw szerzej opisuje kontekst, jak i oceny mechanizmów terapeutycznych działających na Camino de Santiago, analizując podejmowane przez pielgrzymów praktyki tzw. małych rytuałów (noszenie muszli na plecaku, używanie kijków trekkingowych itp.), obrzęd błogosławieństwa pielgrzyma jako rytuał przejścia rozpoczynający pielgrzymkę a jednocześnie inicjujący terapeutyczny proces przemiany.

Następnie poszukuje analogii i powiązań modelu opartego na koncepcji cnót chrześcijańskich opisanego w drugim rozdziale z modelem opartym na koncepcji *mindfulness* (lepszego samopoczucia i podnoszenia jakości życia). Następnie Doktorantka przybliża teorię przepływu (*flow* – metafora płynięcia lub unoszenia, co daje możliwość zobrazowania poczucia swobody, lekkości i uniesienia, odczuwanego w chwilach określanych jako najlepsze w życiu) oraz stanu spowolnienia (*slow*). Przeprowadzone analizy wykorzystuje w opisie koncepcji – spajającej obie poprzednie teorie – bycia obecnym (*mindfulness*) opartej na hiszpańskim badaniu Camino de Santiago. Korzystając z tego modelu, naukowcy wypracowali model psychologiczny terapeutycznego oddziaływania pielgrzymowania. W dalszej kolejności mgr Seryczyńska ukazuje eskapistyczny wymiar pielgrzymowania (cehujący się takimi motywami, jak ucieczka od rutyny, od monotonnej codzienności) oraz omawia przykłady projektów dedykowanych dla młodych osób opuszczających zakłady karne, a realizowanych w celu resocjalizacji poprzez Camino w kilku krajach (Belgia, Francja, Hiszpania, Kanada). Na zakończenie omawia teologiczne aspekty doświadczenia bezsilności, milczenia i zmęczenia pielgrzymów na Camino de Santiago, co ma także istotny wpływ na kształtowanie postaw świadczących o dokonującej się w nich terapeutycznej przemianie.

W Zakończeniu (s. 225–227) mgr lic. Seryczyńska pisze: „W doświadczeniu kształtowania poszczególnych cnót w kontekście aretologii św. Tomasza z Akwinu, prowadzących pielgrzymów ku celom doczesnym, a jednocześnie do ostatecznego celu życia ludzkiego, odnaleziono cechy odróżniające pielgrzymowanie od turystyki w porządku naturalnym i nadprzyrodzonym” (s. 226). Tym samym uzyskała ona odpowiedzi na zadane pytanie badawcze, jak pod wpływem pielgrzymowania na Camino dążenie do naturalnego celu – osiągnięcia naturalnego dobra (szczęścia) – przekształca się w dążenie ku celowi nadprzyrodzonemu, możliwemu dzięki łasce pielgrzymowania – szczęście widzenia Boga (zbawienie).

Rozprawa zawiera obszerną, wielojęzyczną Bibliografię (s. 228–260), adekwatnie podzieloną na działy: „Biblia”, „Dokumenty Kościoła”, „Słowniki i encyklopedie”, „Badania na temat Camino”, „Literatura starożytna i scholastyczna”, „Literatura z zakresu pielgrzymowania”, „Literatura z zakresu terapii”, „Literatura z zakresu cnoty”, „Literatura pomocnicza”, „Witryny internetowe” (z podanymi datami dostępu). Ponadto rozprawa zawiera 17 tabel i 6 schematów.

2. Kilka uwag

1. Mówiąc o sprawności (*habitus*, s. 34–36), należałoby wspomnieć, że według św. Tomasza z Akwinu istnieje gatunkowa różnica między sprawnościami dobrymi i złymi, o czym decydują nie tylko przedmioty i czynniki sprawcze, ale także stosunek do natury. „A ten może być dwojaki: a) stosunek zgodności z naturą i stosunek niezgodności z nią. Z tego względu sprawności dobre różnią się od złych, gdyż dobre przysposabiają do czynności zgodnej z naturą jestestwa działającego, a złe do czynności niezgodnej z nią” (*Summa theologiae* I–II, 54,3). Różnica między dobrem a złem stanowi o gatunkowym zróżnicowaniu sprawności. Św. Tomasz dodaje, że istnieje jeszcze drugi sposób zróżnicowania sprawności, zależny od ich natury: pewne z nich przysposabiają do uczynków zgodnych z niższą naturą, inne zaś do uczynków odpowiadających wyższej naturze. „W ten sposób cnota ludzka, przysposabiająca do uczynków zgodnych z naturą ludzką, różni się od cnoty boskiej czy heroicznej, która przysposabia do czynności odpowiadających wyższej naturze” (tamże). Czy Autorka zgodzi się z tezą, że terapeutyczny aspekt Camino polegałby na osłabianiu złych sprawności.

2. Piszac o kryzysie tożsamości jako jednej z cech postmodernizmu (*liquid modernity*), Seryczyńska powołuje się na prace Zygmunta Baumana (s. 83, 88, 90–92) i na jego cztery wzorce osobowe człowieka ponowoczesnego: spacerowicza, włóczęgi, turysty oraz gracza. Czy Doktorantka zgadza się z tezą Baumana, że wzorzec pielgrzyma z jego tożsamością traci

atrakcyjność jako prototyp sensownej strategii życiowej? (s. 89). W jaki sposób odniosłaby się do baumanowskiego, postmodernistycznego rozumienia religii jako zjawiska estetycznego?

3. Liczba osób (50) zaproszonych przez Doktorantkę do wywiadów jest wystarczająca, jak na badania jakościowe. Nawiązując do opisu przebiegu samych badań (s. 121–122), warto byłoby jednak wiedzieć, czy któraś/któryś z uczestników zrezygnował z udziału w trakcie samego wywiadu? Czy była udzielana jakaś bardziej szczegółowa informacja co do tematyki badań, czy jedynie ta, że w *albergue* jest badaczka, „[...] która pisze doktorat na temat Camino i przeprowadza wywiady z pielgrzymami”? Wygląda na to, że uczestnicy badania byli osobami jakoś religijnie zmotywowanymi.

4. W 2020 roku w świat uderzyła pandemia COVID-19, która dotknęła cały świat nie tylko fizycznie, ale i psychicznie. Według Światowej Organizacji Zdrowia po dwóch latach od wybuchu pandemii częstotliwość występowania lęku i depresji wzrosła o 25%. Mówiąc wprost, trudno jest być osobą otwartą na transcendencję, na wzmocnienie cnót kardynalnych, kiedy ma się ochotę zabić samego siebie. Trudno zebrać w sobie siły na dłuższe chodzenie, kiedy nie jest się w stanie zebrać sił, aby nawet wstać z łóżka. Oczywiście pielgrzymka nie jest panaceum, ale czy w jakiejś mierze również w takich sytuacjach mogłaby być elementem terapeutycznym, w sensie analiz zawartych w omawianej rozprawie doktorskiej?

5. Doktorantka wspomina o rozumieniu Camino w kontekście wpisania szlaku na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO (s. 46–47), ostrzegając, że zaakceptowanie takiego rodzaju świeckiego rozumienia pielgrzymowania po Camino miałoby „zasadniczo charakter turystyki kulturowej, co skutkowałoby rodzajem etyzacji Camino” (s. 47). Do takiego sposobu rozumienia Camino nawiązuje m.in. rząd Norwegii, który w ostatnich latach silnie angażuje się w wytyczanie szlaków, a także w utrzymanie i rozwój pielgrzymowania. Owe próby ożywienia tradycyjnych, średniowiecznych praktyk i interpretacji pielgrzymowania – uwzględniając współczesne typologie protestanckich norweskich badaczy Rogera Jensena i Hansa Mortena Løvrøda – mogą być scharakteryzowane jako religia duchowości życia (*spirituality of life*), w której boskość i autorytet są ulokowane w podmiocie oraz w przyrodzie, w odróżnieniu od religii różnicy (*religion of difference*), w których autorytet przypisuje się czemuś transcendentnemu i zewnętrznemu, co spotykamy np. w teologii Kościoła rzymskokatolickiego. Najnowsze badania empiryczne prowadzone przez wspomnianych badaczy potwierdzają, że ich rozumienie pielgrzymki jest wyraźnie wyartykułowane w Deklaracji z Santiago de Compostela z 1987 roku, która dała początek Programowi Europejskich Szlaków Kulturowych uznanych przez Radę Europy (Council of Europe, *The Santiago de Compostela Declaration*, 23 October 1987; por. R. Jensen, H.M. Løvrød, *Pilgrimage, past and present: Norwegian perspectives with emphasis on Santiago de Compostela*, „Cuadernos de estudios gallegos”, 2017, t. 64, nr 130, s. 467–489). Autorzy ci podkreślają, że z jednej strony rewitalizacja pielgrzymowania ma się zarazem przyczynić do ożywienia wiary i tradycji chrześcijańskiej jako ważnego źródła tożsamości i przynależności ludzi współczesnych, a z drugiej strony nosi ona charakter ekumeniczny, jednoczący wszystkie Kościoły chrześcijańskie. Norweska „rehabilitacja” szlaku do Santiago de Compostela i wzrost zainteresowania pielgrzymowaniem w protestanckiej Norwegii stały się możliwe dzięki redefinicji pielgrzymowania, odzwierciedlającej postmodernistyczny renesans pielgrzymowania. Można jednak zadać pytanie, na ile omawianą rozprawę doktorską dałoby się przełożyć na warunki norweskie.

6. Uwagi od strony formalno-językowej: a) Należy przejrzeć numerację punktów w poszczególnych rozdziałach; np. mamy dwa razy „2.1”; b) Unikać wprowadzania nowych terminów (neologizmów), jak np. „spacjalizacja łaski” (*space of grace? Räumlichkeit der Gnade? Raum der Gnade?*), tym bardziej, jeśli później się ich nie używa. W pracy pojawiają się tzw. literówki, drobne powtórzenia. Nie wpływają one w żaden sposób na ocenę rozprawy. Ich spis prześlę Doktorantce w osobnym piśmie.

3. Konkluzja

Tytuł i struktura omawianej rozprawy „Terapeutyczny wymiar pielgrzymowania w kontekście Camino de Santiago” odpowiadają jej treści. Doktorantka korzysta z bardzo bogatej, międzynarodowej literatury przedmiotu. Cel oraz metoda badań zostały przystępnie określone. Sporządzone tabele i schematy ułatwiają lekturę rozprawy, która mieści się w szerokim nurcie badań publikowanych przykładowo w szwedzkim „Journal of Empirical Theology”. Moje uwagi (punkty 1–6) nie umniejszają wartości rozprawy, a noszą jedynie charakter dyskusji akademickiej.

Pani mgr lic. Berenika Seryczyńska podjęła się przedstawienia złożonego, interdyscyplinarnego – z perspektywy metodologicznej i treściowej – tematu badań. Opracowała go w sposób spójny, wyczerpujący i kompetentny. Metodologicznie jej badania obejmują analizy filozoficzno-teologiczno-socjologicznych tekstów naukowych oraz jakościowe badania empiryczne dotyczące pielgrzymowania na Camino de Santiago. Autorka rozprawy kreśli tym samym ramy teoretyczne dla przedstawienia dokonującego się w pielgrzymie procesu terapeutycznego, który prowadzi – zależnie od gotowości pielgrzyma i jego otwarcia na działanie łaski – ku usprawnieniu jego władz naturalnych, rozumu i woli, a także jego kondycji psychofizycznej. Dokonuje się to poprzez wzrastanie w cnotach, co w kontekście całej rozprawy można określić jako proces terapeutyczny wpisujący się w szeroką gamę różnorodnych współczesnych metod terapeutycznych, mających na celu przyniesienie ulgi w cierpieniu lub też polepszenie stanu zdrowia. Celem tej strategii jest nabycie większej łatwości w działaniu i dążeniu zarówno do obranych celów doczesnych (życie codzienne, rodzina, praca), jak i do celu ostatecznego, jakim jest zbawienie. Na podstawie badań empirycznych nad pielgrzymowaniem Doktorantka pokazuje, w jaki sposób cnoty w ujęciu tomistycznym można nazwać rodzajem strategii wypracowywanych w praktyce przez poszczególne władze ludzkiej duszy. Mgr lic. Seryczyńska umiejętnie wykazuje aktualność przyjętej tezy, że dla wielu pielgrzymów Camino jest doświadczeniem głębokiej wewnętrznej, terapeutycznej przemiany i rozwoju. W doświadczeniu pielgrzymów ukierunkowanych na cel ostateczny można odnaleźć terapeutyczne efekty działania łaski pielgrzymowania, co wyraźnie odróżnia je od aktywności typowo turystycznej nastawionej na cel wyłącznie doczesny.

Omawiana rozprawa doktorska prezentuje (zgodnie z art. 187 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Dz.U. z 2021 r., poz. 478) ogólną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie teologia oraz świadczy o wysokiej umiejętności Doktorantki do samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Wnioskuje o dopuszczenie mgr lic. Bereniki Seryczyńskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. dr hab. Józef Bremer SJ